

Land og by – en undersøgelse af østersøkeramikens datering og spredning på Stevns

Af Lotte Hedeager, Bjørn Poulsen og Svend Åge Tornbjerg

1. Problemstilling

De senere års arkæologiske virksomhed i Danmark har omfattet udgravninger af en lang række jernalder- og vikingetidslandsbyer, som i deres størrelse og placering naturligt måtte lede til spørgsmålet om bebyggelseskontinuiteten og dens forudsætninger, dvs. forholdet mellem jernalder- og middelalderbebyggelsen.

Supplerende, men ikke altid kædet sammen med landsbyforskningen, står udforskningen af middelalderbyen (Projekt Middelalderbyen 1980). Det er derfor stadig et åbent spørgsmål, hvordan den regionale udvikling af landbebyggelsen er relateret til udviklingen af købstaden.

Spørgsmålet om den lokale udvikling, såvel med hensyn til bebyggelsens kontinuitet som med hensyn til forholdet mellem landsby og købstad, er imidlertid forsøgt belyst ved den undersøgelseskampagne, som er gennemført på Stevns, og hvis resultater vil blive præsenteret i det følgende.

Centralt i diskussionen om bebyggelseskontinuiteten står de fynske landsbyundersøgelser, hvor der gennem en række gravninger er dokumenteret stedskontinuitet for nordvestfynske landsbyer fra sen vikingetid-/tidlig middelalder (Grøngaard-Jeppesen 1981). Store landsbygravninger i Jylland har på den anden side påvist omfattende bebyggelser fra jernalder og vikingetid i umiddelbar nærhed af de nuværende landsbyer (1).

I modsætning til Jylland og Fyn er jernalderbebyggelsen på Sjælland så godt som ukendt. En overbevisende statistisk analyse af det omfattende gravmateriale fra romersk jernalder antyder imidlertid en fundkoncentration af mere end tilfældig karakter for gravene fra yngre romersk jernalder i områderne umiddelbart op til landsbyer med stednavneendelserne *-lev*, *-løse* og *-sted* (Nielsen 1978). Det rige gravmateriale, der danner grundstammen i disse statistiske undersøgelser, ligger med hovedvægten på Stevns. Dette materiale danner desuden grundlag for tolkning af Stevns som centrum for en omfattende politisk centralisering (Hedeager 1980), der eventuelt kunne have virket hæmmende på en generel bebyggelsesforskydning i et så tæt bebygget område, som det stevnske må have været. Er dette tilfældet, kan jernalderbebyggelsen have udviklet sig kontinuerligt, således at den i dag ligger under vore nuværende landsbyer. Ved at grave i de nuværende landsbyer vil dette forhold kunne afklares. I 1979 valgtes med denne baggrund Stevns som undersøgelsesområde. I dette og det følgende år gennemførtes de arkæologiske gravninger i området.

Da stednavneendelserne har indtaget en væsentlig plads i tolkningen af jernalderens bebyggelse (Claußen 1916, Nielsen 1978, Grøngaard-Jeppesen 1981, Kousgaard Sørensen 1981), var det nødvendigt at udpege objekterne til de arkæologiske undersøgelser un-

der hensyn til stednavnernes efterled (2). Følgende bebyggelser blev inddraget:

-inge: Lille Heddinge, Store Heddinge, -lev: Sigerslev, Verpelev, Gjorslev, -sted: Hellested, -by: Raaby, Magleby, -høj: Holtug, Arnøje.

Heraf er Ll. Heddinge, Varpelev, Hellested, Magleby og Holtug sognebyer med kirke, St. Heddinge er købstad.

Gennem de arkæologiske undersøgelser skulle der være skabt mulighed for at påvise, om der er kronologisk sammenfald mellem fundmateriale og stednavne. Målet var derfor i første omgang at datere den nuværende stevnske bebyggelse ad arkæologisk vej (Hedeager 1982). Med undersøgelserne i St. Heddinge i 1980 blev der umiddelbart skabt mulighed for at kæde disse resultater sammen med købstadsbebyggelsen i området.

2. Metode

Undersøgelsen blev gennemført efter samme metodiske retningslinier som de fynske, dvs. på grundlag af sampling (Grøngaard-Jeppesen 1981 s. 16f.). De vilkårligt valgte felter blev placeret inden for landsbygrænserne, som de kendes fra vore ældste landsbykort (udskiftningskortene fra slutningen af 1700-tallet), enkelte dog uden for som kontrol. Antallet varierede mellem 5 og 12 pr. lokalitet, og størrelsen var gennemgående 3,0 m × 1,25 m. I alt blev der udgravet 80 felter i de 9 landbyer og 1 felt på 86 m² i St. Heddinge.

Dokumentationen bestod i, at alle felter blev fotograferet, beskrevet og indtegnet på udskiftningskort og nye kort. Profil og/eller flade fra de enkelte felter blev tegnet i det omfang, hvor de stratigrafiske forhold havde betydning for fundmaterialet. Felterne blev afgravet i vandrette lag. Knoglematerialet fra daterede anlæg blev indsamlet.

Keramikken er klassificeret efter samme hovedgrupper, som har været anvendt på det fynske materiale (Grøngaard-Jeppesen 1981 p. 23f.), med enkelte ændringer:

- O: keramik med »oldtidskarakter«
- A: vikingetidskeramik
- B: østersøkeramik
- C: kuglepotter, hård brænding (middelaldergods)
- D: middelalderkander og andet glaseret keramik
- E: renaissancekeramik
- F: sortgodskeramik
- G1: stentøj, middelalder
- G2: stentøj, nyere tid
- H: recent keramik
- J: porcelæn og fajancer

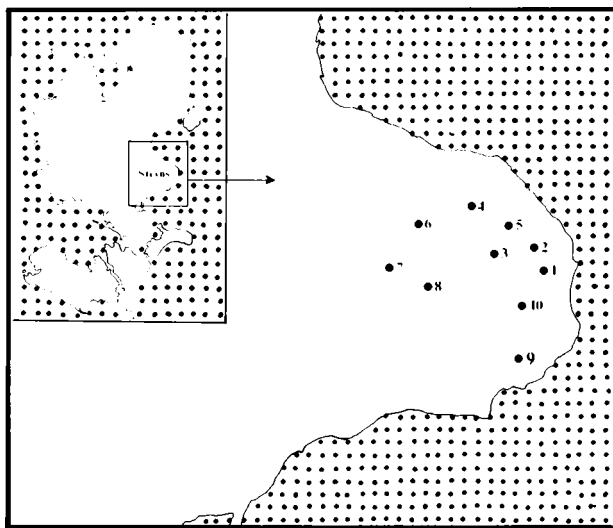

Fig. 1. Kort over de undersøgte lokaliteter på Stevn. 1: Sigerslev, 2: Holtug, 3: Raaby, 4: Magleby, 5: Gjorslev, 6: Varpelev, 7: Hellested, 8: Arnøje, 9: Ll. Heddinge, 10: St. Heddinge. (Tegn. J.Å.S.).

3. Lokalteter

Sigerslev. Lok. nr. 1. (Fig. 1 og 2) (j. nr. 660).

Det udgravede areal i Sigerslev er på ca. 49 m², fordelt på 8 felter. Det samlede skårmateriale er 281 stk. keramik. Østersøkeramikken (gr. B) udgør 19 stk. fordelt på 3 felter (nr. 2, 6 og 7). Den forekom i felter placeret i Sigerslevs østlige strøg, og alle steder i forbindelse med stolpehuller eller mindre gruber. Området ligger højt og skrånende mod vest ned mod Sigerslev Mose (der nu er delvist opdyrket).

En samlet oversigt over skårmaterialet er angivet i tab. 1.

Holtug. Lok. nr. 2. (Fig. 1 og 3) (j. nr. 661).

Det udgravede areal i Holtug er på ca. 40 m², fordelt på 8 felter. Det samlede skårmateriale er på 499 stk. keramik, heraf er gr. B repræsenteret med 92 stk. Østersøkeramik findes i alle landsbyens udgravede felter, dog med en særlig koncentration i felt nr. 1, der er placeret i byens sydlige udkant på et forholdsvist højtliggende område. I flere tilfælde er østersøkeramikken fundet i forbindelse med stolpehuller eller mindre gruber (men dette er ikke tilfældet for felt 1). Foruden nævnte anlæg blev der i felt 5 afdækket dele af et kridtstensbyggeri, dateret til 1300-tallet og forseglet af et renaissance-brandlag. De tilhuggede kridtsten vidner om et tidligt verdsligt kridtstensbyggeri.

En samlet oversigt over skårmaterialet er angivet i tab. 2.

Raaby. Lok. nr. 3 (Fig. 1 og 4) (j. nr. 662).

Det udgravede areal i Raaby er på ca. 19 m², fordelt på 5 felter. Det samlede skårmateriale er på 208 stk. keramik, heraf er østersøkeramikken repræsenteret i 2 felter (nr. 1 og 2) med 28 stk. Begge felter er placeret i landsbyens nordlige del. Østersøkeramikken i felt nr. 1 fandtes i samme lag som en jernspore (fig. 15), en

ravperle og en grov jernkæde, dateret til beg. af 1200-tallet.

En samlet oversigt over skårmaterialet er angivet i tab. 3.

Magleby. Lok. nr. 4 (Fig. 1 og 5) (j. nr. 663).

Det udgravede areal i Magleby udgør ca. 38 m², fordelt på 9 felter og med et samlet skårmateriale på 368 stk. keramik, 6 stk. tilhørende gr. A og 12 stk. tilhørende gr. B. Østersøkeramikken er fundet i 5 – evt. 6 – felter jævnt spredt inden for landsbyen (felt nr. 2, 3, 4, 6, 8 og evt. 9), og ofte fundet i forbindelse med stolpehuller eller mindre nedgravninger. Herudover blev der i felt nr. 7 afdækket en afløbsrende, sat af større sten, som kunne dateres til 1300-tallet gennem fund af en vævekam af ben (fig. 16) og keramik.

En samlet oversigt over skårmaterialet findes i tab. 4.

Gjorslev. Lok. nr. 5 (Fig. 1 og 6) (j. nr. 664).

Gjorslev er i dag alene betegnelsen for et middelalderligt gods, mens landsbyen Gjorslev blev inddraget under hovedgården i løbet af 1500/1600-tallet (Olsen 1957). Dens nøjagtige lokalisering er uklar. Udgravningsfelterne blev hovedsageligt placeret inden for et område, hvor der tidligere er fundet en romersk guld-mønt (solidus). Det udgravede areal er på ca. 28 m², fordelt på 5 felter, og den samlede skårmængde er på 475 stk. Keramik af gr. O og B (henholdsvis 13 og 2 stk.), fremkom ved gravning i felt nr. 1, hvor der blev afdækket en stor kegleformet brønd, hvis bund lå ca. 2,5 m under nuværende overflade og ca. 1,5 m under resterne af et renaissancehus. Øverst i brønden lå dele af et hestekranic sammen med de 13 stk. »oldtidskeramik«. En C-14 datering af hesten blev på henholdsvis 760 e. Kr. Kal og 735 e. Kr. Kal (jf. note 9).

En samlet oversigt over skårmaterialet findes i tab. 5.

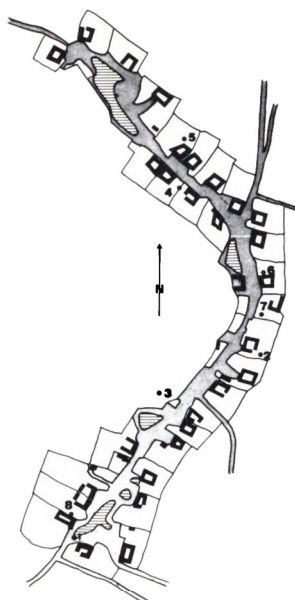

Fig. 2. Kort over udgravningsfelter i Sigerslev. (Tegn. B. N. efter udskiftningskort o.1800).

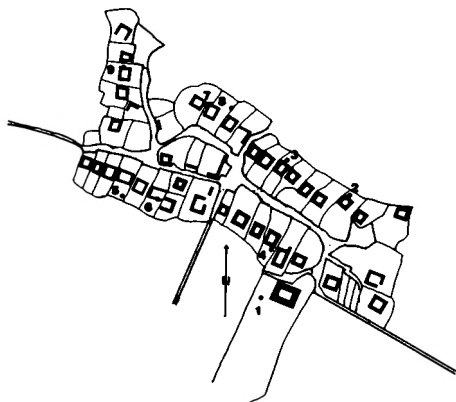

Fig. 5. Kort over udgravningsfelter i Magleby. (Tegn. B. N. efter udskiftningskort o.1800).

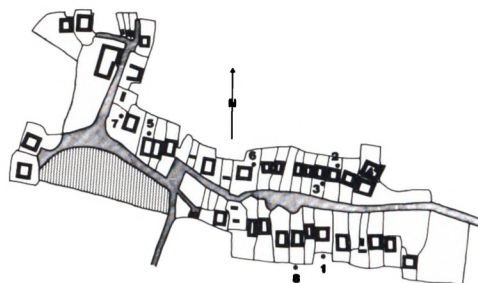

Fig. 3. Kort over udgravningsfelter i Holtug. (Tegn. B. N. efter udskiftningskort o.1800).

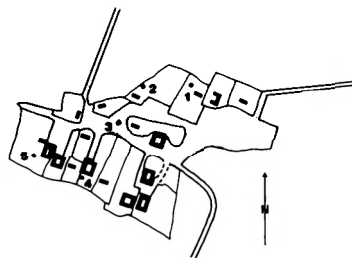

Fig. 4. Kort over udgravningsfelter i Raaby. (Tegn. B. N. efter udskiftningskort o.1800).

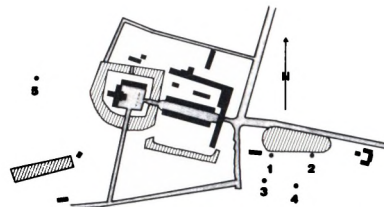

Fig. 6. Kort over udgravningsfelter i Gjorslev. (Tegn. B. N. efter udskiftningskort o.1800).

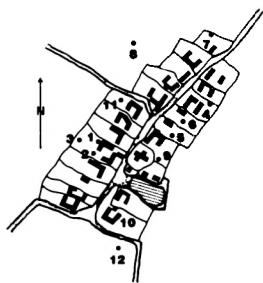

Fig. 7. Kort over udgravningsfelter i Varpelev. (Tegn. B. N. efter udskiftningskort o.1800).

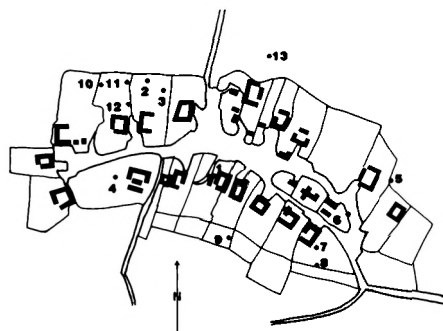

Fig. 8. Kort over udgravningsfelter i Hellested. (Tegn. B. N. efter udskiftningskort o.1800).

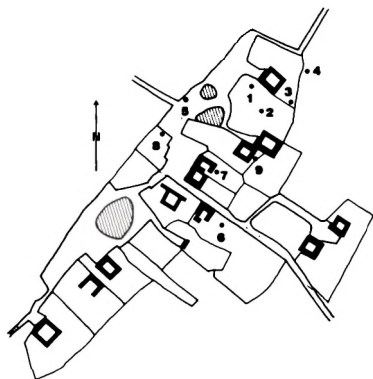

Fig. 9. Kort over udgravningsfelter i Arnøje. (Tegn. B. N. efter udskiftningskort o.1800).

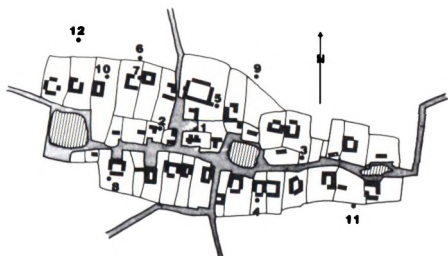

Fig. 10. Kort over udgravningsfelter i Ll. Heddinge. (Tegn. B. N. efter udskiftningskort o.1800).

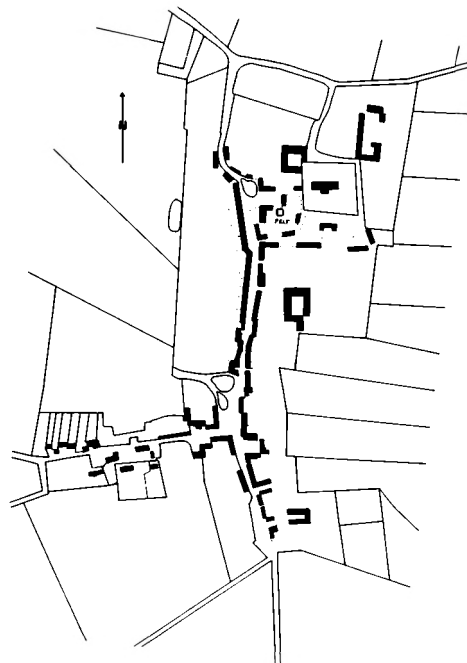

Fig. 11. Kort over St. Heddinge o.1800 med udgravningsfelter afmærket. (Tegn. J. Å. S.).

Varpelev. Lok. nr. 6. (Fig. 1 og 7) (j. nr. 665).

Det udgravede areal i Varpelev er på ca. 58 m², fordelt på 12 felter. Det samlede skårmateriale er på 230 stk. keramik, heraf 11 (cv. 9) stk. af gr. A og 28 stk. af gr. B. Gr. A findes i 1-3 felter (1?, 3? og 5), gr. B i 6-7 felter (1, 5, 7, 8?, 9, 10, 11). Disse felter findes jævnt fordelt inden for landsbyen. I felt nr. 11, hvor der blev afdækket et areal på ca. 15 m², fandtes tydelige spor af et øst-vest vendt stolpebygget hus (sammen med østersøkeramikken). Igennem dette hus var nedgravet en ca. 1,2 m lang og 0,4 m bred tørringsgrube med et tykt lag brændt hørfrø og dele af en jernsaks (form som fårsaks). Bunden af gruben lå ca. 1,0 m under nuværende overflade.

Herudover blev der i felt nr. 1, umiddelbart vest for kirken, afdækket en sammensmeltet ovn med jernslag-ger, brændt lerklining og tegl. Ovnens må dateres til 1300-tallet og er fundet på den grund, hvor Nationalmuseet i 1929 udgravede et kælderfundament, der formodes at tilhøre en af Raneslægtens stormandsboliger (Sticsdal 1979 s. 154).

En samlet oversigt over skårmaterialet findes i tab. 6.

Hellested. Lok. nr. 7. (Fig. 1 og 8) (j. nr. 666).

Det udgravede areal i Hellested er på ca. 53 m², fordelt på 12 felter. Det samlede skårmateriale er på 385 stk. keramik, hvoraf 3 tilhører gr. A og 20 gr. B. Østersøkeramikken er koncentreret til et enkelt felt (felt 2). De 2 skår af gr. A fandtes i felt nr. 1 og det sidste i felt 6. I felt 2 afdækkedes dele af en stor grube eller brønd, hvis bund lå ca. 2,0 m under nuværende overflade, og hvis sider var lodrette fra ca. 0,5 m under nuværende overflade. I den øverste del af brønden fandtes østersøkeramikken sammen med 5 fragmenter fra en glasseret middelalderkande (1250-1350).

En samlet oversigt over skårmaterialet findes i tab. 7.

Arnøje. Lok. nr. 8. (Fig. 1 og 9) (j. nr. 667).

Det udgravede areal er på ca. 35 m², fordelt på 9 felter. Det samlede skårmateriale er på 444 stk. heraf 98 stk. østersøkeramik. Den er fundet samlet i en stor grube eller brønd (felt nr. 3), hvori desuden fandtes en lille spillebrik af ben (flad underside, hvælvet overside), samt knogler til C-14 datering. Dateringerne giver 990 og 1005 e. Kr. $\pm$ 70 år Kal. (jf. note 7). Grubens bund lå ca. 2,4 m under nuværende overflade, og knogler og keramik fandtes i den øvre del (jf. tegning fig. 10). Omkring 1,6 m fra bunden var gruben forseglet af et lerlag uden fund. Desuden blev der i felt nr. 1 afdækket et husguld af ler med brandlag og en del renaissancekeramik og munkesten.

En samlet oversigt over skårmaterialet findes i tab. 8.

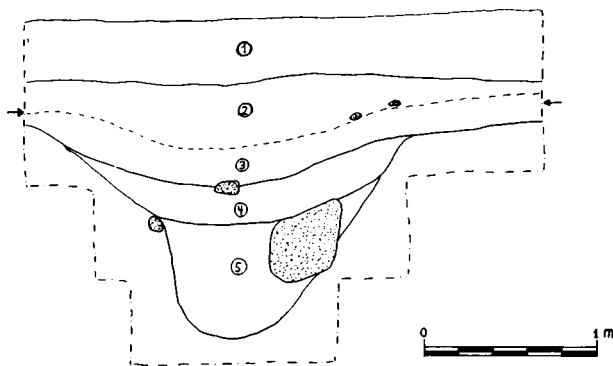

Fig. 12. Snittegning af grube i Arnøje (felt nr. 3). Lagbeskrivelse: 1: Muld (pløjelag), 2: Muld med stærk koncentration af trækul og brændt ler, 3: Stærk trækulholdig muld med brændt ler, knogler og østersøkeramik, 4: Stærkt sandblandet muld, 5: Vandrette striber af ler og gråbrunt muld. (Tegn. B. P.).

Ll. Heddinge. Lok. nr. 9 (Fig. 1 og 11) (j. nr. 668).

Det udgravede areal er på ca. 49 m², fordelt på 12 felter. Det samlede skårmateriale er på 423 stk., hvoraf de 10 (evt. 11) tilhører gr. B. Forekomsten af østersøkeramik er koncentreret til landsbyens vestlige del, vest for kirken (felt nr. 6, 7, 8 og 10. Evt. felt 4).

En samlet oversigt over skårmaterialet findes i tab. 9.

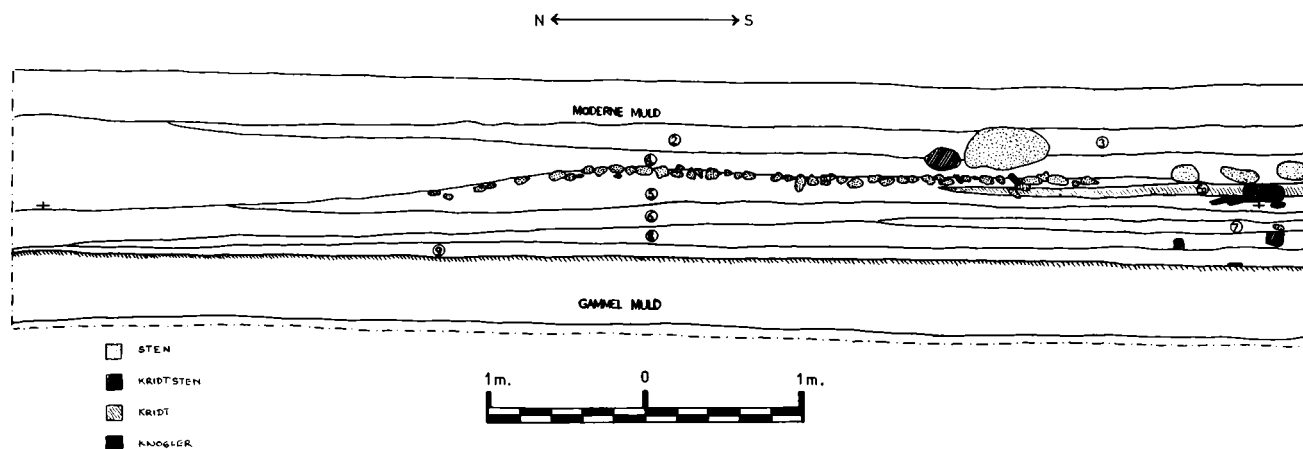
St. Heddinge. Lok. nr. 10 (Fig. 1 og 12) (j. nr. 669).

I St. Heddinge er det afdækkede areal 86 m². Ved den indledende prøvegravning blev der udlagt 2 søgegrøfter, hvor der fremkom en del østersøkeramik i det metertykke kulturlags nederste del. Dernæst blev et 27 m² stort felt afgravet (se profil fig. 13). Foruden en del oldsager fandtes i dette felt dele af en brolægning fra en vej eller gårdsplads, afgrænset i syd af en række store sten. Disse udgør formodentlig fundamentsten til et hus med brolagt gulv og afløbsrende. I feltets østlige del var vej/gårdbrolægningen, fundamentsten og gulv opbrudt. Over brolægningen var jordlagene forstyrret af senere nedgravninger. Her fremkom

østersøkeramik, skår af stentøjskander, rudeglas, fajance og porcelæn. Lagene under brolægningen var derimod uforstyrrede og gennemgående over hele feltet. Under dem var et tykt homogent humuslag uden fund og kun brudt af enkelte stolpehuller.

Lagene under brolægningen, som alle indeholdt østersøkeramik, kunne adskilles i 3 horisonter: Nederst et ca. 10 cm tykt mørkt, ensartet lag med enkelte skår, lidt aske og helt uden kridt, der ellers var karakteristisk indslag i samtlige øvre kulturlag (*horisont 1*). Det midterste lag var derimod karakteristisk ved det store indhold af kridt og aske (*horisont 2*) og det øverste bestod af tre næsten ens lag med lidt kridt og især indeholdende store mængder trækul og aske (*horisont 3*).

Fig. 13. Profiltegning af lagene i St. Heddinge. For lagbeskrivelse: se tekst. Lag 2, 3 og 4: senmiddelalderlige og recente lag. Lag 5, 5a, 6 og 7: horisont 3, Lag 8: horisont 2, Lag 9: horisont 1. (Tegn. S. Å. T.).

Det sidste udgravningsfelt blev udlagt umiddelbart øst for det foregående felt. Arealet var på 50 m². Også her fandtes anlægsspor bl.a. af en renaissancebrønd, et større antal stolpehuller og en grøft. 1. *horisont* var også i dette tilfælde kun forstyrret af stolpehuller og en enkelt grube. 2. *horisont* kunne ikke erkendes over hele feltet og var mod øst meget tynd. 3. *horisont* var forstyrret af brøndgravningen og af en grube i feltets østlige del. Antallet af tynde aflejringer var desuden ganske omfattende i den sydlige del. De *øvre lag* var stærkt sammenblandet med moderne genstandsfragmenter.

Fundene fra St. Heddinge optræder mest varieret og talrigst i yngste lag, idet *horisont 3* giver et genstandsmateriale, som langt overgår de forudgående fra *horisont 1* og 2. En skematisk oversig over genstandsgruppernes repræsentation i de tre horisonter er følgende:

	horis.	1	2	3
Hvæssesten		x	x	x
Søm		x	x	x
Slagger		x	x	x
Keramik		x	x	x
Kridtsten			x	x
Kværnsten			x	x
Spænder				x
Knive				x
Kamme				x
Islæggere				x
Mønter				x

Gravningerne i St. Heddinge blev foretaget på matrikel nr. 74, Kirketorvet 2. Grunden, der er vel beliggende på hjørnet af hovedgaden og torvet, var stedet for en af byens store gårde. Den ældst kendte ejer er byskriver Jørgen Melchiorson Busch, der ejede den i

perioden 1675 – 1709. Fra julen 1724 findes oplysning om, at gården brænder tilligemed et par små huse, der lå på grunden op mod kirken, og som tilhørte sognepræsten, Bagge Nielsen. Flere af de afdækkede anlægsspor fra senmiddelalder og renaissance er givetvis relateret til disse småhuse. Et lille gammelt hus med gavl ud mod torvet lå så sent som ved begyndelsen af 1900-tallet på den østlige del af grunden. Spor af dette hus er ikke konstateret ved gravningerne.

Området ned mod Algade på grunden matrikel nr. 74 synes i middelalderen at have været vandfyldt og udgør muligvis ligesom grundene på den modsatte side af hovedgaden et opfyldt vandhul. Udgravningsfelterne, der lå på den østlige, højereliggende del af grunden, viser en bebyggelsesaktivitet, der begynder med stolpehuller i det ældste lag. Indtil senmiddelalderen har der dog været få forstyrrelser. Området må have udgjort et perifert beboelsesområde med mulighed for rolige aflejningsforhold indtil de senmiddelalderlige småhuse blev opført.

4. Genstandsmaterialet

Hvæssesten

I St. Heddinge er der registreret 22 hvæssesten, i Raaby en og i Holtug en. De fleste af disse er fragmenterede. En enkelt hel har en længde på 22 cm. I alle lag fra St. Heddinge fremkom der hvæssesten, dog er de hyppigst i *horisont 3*. En hvæssesten fra Raaby blev fundet i samme lag som en spore, der kan dateres til omkring 1200.

Hvæssestene fra St. Heddinge kan inddeles i to typer, dels en slank med et næsten kvadratisk tværsnit og dels en bredere og mere tyndbladet form, noget uregelmæssigt tildannet.

Kværnsten

Der fremkom fire fragmenter af kværnsten i St. Heddinge, et stykke i Holtug og et stykke i Arnøje. Alle er fra håndkværne af glimmerskiffer. Blandt stenene fra St. Heddinge er en fjerdedel af en løber, som må have været ca. 38 cm i diameter.

St. Heddingestenenene stammer fra horisont 3. I Arnøje er fragmentet fundet i en grube med østersøkeramik, der er C-14 dateret til årene omkring 1000, stenen fra Holtug kommer fra lag med østersøkeramik.

Ten- og vævæggle

Fra St. Heddinge stammer en løsfunden tenvægt, tilvirket af ledhovedet af et lårben. I Holtug fandtes i forbindelse med brandlag i et hus, keramikdateret til omkring 1300-1350, en flad tenvægt af skiffer. En ganske tilsvarende fremkom i Varpelev, hvor den var relateret til stolpehuller og østersøkeramik.

I de øvre forstyrrede lag i St. Heddinge lå en vævæggle af typisk vikingetidig form, linseformet og af brændt, uslemmet ler med grove iblandinger.

Fig. 14. To nøgler og hængelåse fra St. Heddinge, foto: Køge Museum.

Søm og nagler

I St. Heddinge optræder søm og nagler i alle lag, dog talrigest i de øvre. Sømmene er med en rund skive som hoved og med rektangulær stift, ofte fladbanket ned mod spidsen.

Nagler er mere sjældne og for det meste fragmenterede. De har alle rundt særhoved, bolt med firsidet eller rundt tværsnit og et sluthoved, der ofte er kvadratisk. Der er desuden fundet enkelte klammer og få kramper i de øvre lag.

Fra landsbyerne fremkom talrige søm og nagler.

Kæde

I lag med østersøkeramik og en spore fra o. 1200 i Raaby fandtes en flerledet jernkæde.

Låse og nøgler

Fra St. Heddinge er der to løsfundne hængelåse og to nøgler. Desuden fremkom en nøgle i de øvre lag. De to låse er næsten ens med pæreformet gavl, den ene med velbevaret rigle, der foruden låsestift har tre spærrestifter. De to nøgler kan høre sammen med låsene. Den tredje nøgle er en skabsnøgle af messing. Type-mæssigt placerer låsene sig i senmiddelalder (jvf. Andersen m.fl. 1971 p. 185ff) (se fig. 14).

Spore

En pigspore af jern er fundet i Raaby i forbindelse med østersøkeramik. Den kan ud fra formen dateres til 1100-tallets slutning eller de første år af 1200-tallet (se fig. 15).

Spænder

Et lille rundt bronzespænde med sprodse fremkom i de øvre lag i St. Heddinge. Fra horisont 3, ligeledes i St. Heddinge, stammer et D-formet spænde af jern.

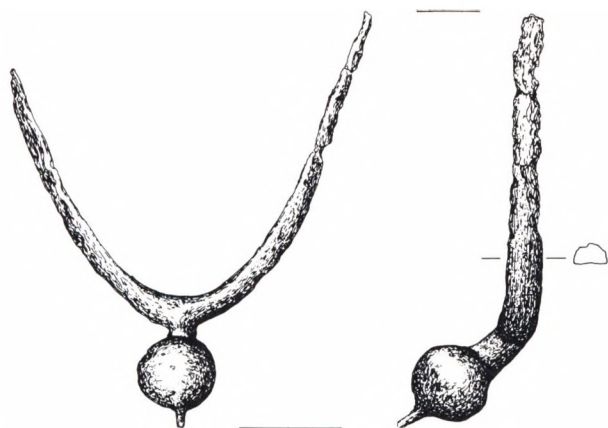

Fig. 15. Spore af jern fra Raaby. (Tegn. E. K. N.). 1:2.

Desuden kan det nævnes, at der blev registreret to løsfundne spænder fra Raaby og Varpelev. Begge er af bronze, med midterstillet sprodse, Varpelevspændet med remplade. Datering 1250-1400.

Bjælde

En bjælde af jern hidrører fra senmiddelalderlige lag i St. Heddinge. Siden er af jern, bukket op i en 7 cm høj kegle. Foroven er en krog omvredet, i siderne er to huller. Bunden er 4,5 cm i diameter, fikseret med 4 flige og forsynet med 12 huller, symmetrisk ordnede omkring et malteserkors med skravering.

Øvrige jerngenstande

I St. Heddinge fandtes 3 kraftigt opskærpede knive i horisont 3. Et stort antal ubestemmelige jernfragmenter og et større antal slagger, hvoraf flere er esseslagger, fremkom i alle lag i St. Heddinge. Fra Varpelev er en smedegrube med flere kilo slagger, formentlig fra o. 1300 (nr. 665 × 1). I samme by fandtes en fåresaks i en grube (nr. 665 × 11).

Kamme

Dobbeltkamme er repræsenteret ved fem fragmenter fra St. Heddinge, hvoraf to kunne sammensættes til en næsten fuldstændig kam. Alle består af to skinner og et sæt af mellemplader, tilvirket af knogle eller tak. To af kammene var uden bevaret endeplade, de to øvrige havde konkav og dobbeltbuet endeplade. Kammene er alle fundet i horisont 3. Fra Varpelev stammer en kam med dobbeltbuet endeplade og uden skinner. Det kan desuden nævnes, at der omkring 1970 på nabo-grunden til udgravningsfeltet (matrikel nr. 75 b) blev fundet en næsten fuldstændig dobbeltkam uden skinner og med meget smalle konkave endeplader. To vævekamme/langtandskamme er fundet i henholdsvis St. Heddinge og Magleby, den ene i tak, den anden knogle. Hos begge kamme er skaftet bevaret, hvorimod tænderne er helt eller delvist afbrækket. Maglebys vævekam er fundet i en stensat rende med keramik fra perioden 1250-1350, hvad der stemmer godt med den almindelige datering af alle de fundne kamtyper. De synes at have været i brug over en længere periode fra 1200 tallet og til op i 1400 årene (jvf. Andersen m.fl. 1971 p. 143ff) (se fig. 16).

Øvrige genstande af tak og knogle

Fra St. Heddinge er der to islæggere af knogle fra hest eller okse, begge med langsgående afretning af forsidens, den ene med tilhuggede ender, hvoraf en har to gennemboringer. Islæggerne, der bærer tydeligt præg af slid, er fundet i horisont 3 og øvre lag.

Fra St. Heddinge er desuden flere bearbejdede benstykker fra horisont 2 og 3. Et enkelt løsfundet mellemfodsben med gennemboring kan være en knap eller eventuelt et musikinstrument (Mandahl 1973-74).

Et knoglestykke, konisk med facetteret bund, kan

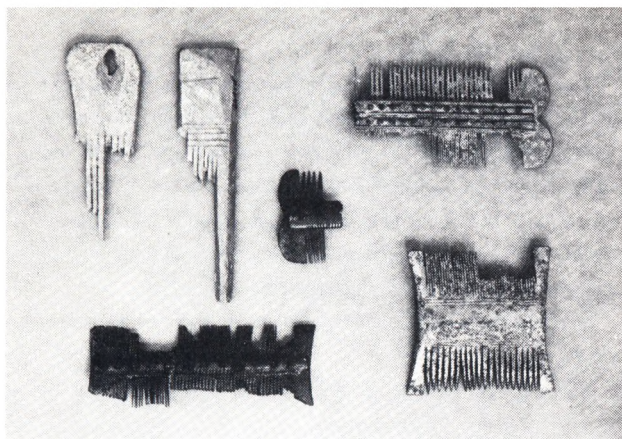

Fig. 16. To dobbeltkamme fra St. Heddinge og to vævekammer fra henholdsvis St. Heddinge og Magleby. (Foto Køge Museum).

måske være en spillebrik. Det er fundet i en grube i Arnøje, C-14 dateret til omkring 1200.

Knoglematerialet

Knoglematerialet er stort og ikke behandlet. Det må dog nævnes at en række knogler i forbindelse med C-14 datering er identificeret. Hest (*Equus caballus*) og tamokse/ko (*Bos taurus*) er repræsenteret i en brønd opfyldt omkring 750 e. Kr. på Gjorslev, og i en grube fra Arnøje o. år 1000. I St. Heddinge er knogler fra tamoksen dateret 1040, 1000 og 1200. Fra Magleby er okse og fåreknogler (*Ovis aries*) dateret 1220 og 1290.

Ravperle

I Raaby er fundet en ravperle, 2 cm i diameter, i forbindelse med østersøkeramik og spore dateret til omkring 1200.

Kridtsten

I St. Heddinges horisont 2 og 3 fandtes store blokke af kridt, muligvis bygningssten til kirkebyggeri.

I de nyere lag i landsbyerne fandtes hyppigt egnens karakteristiske bygningssten af kridt. Ældst var en del kridtsten, der øjensynlig udgjorde væggen i et 1300-tals hus i Holtug.

Gulvfliser og kakler

Som løsfund tæt ved et felt i Hellested registreredes en stump af en middelalderlig flise, grønglaseret og med liljeornament i relief. Den kan dateres til 1200 årene. Desuden fremkom yngre glaserede gulvfliser i St. Heddinge.

Såvel i St. Heddinge som i landsbyerne fremkom glaserede og uglaserede renaissancekakler i stort tal.

Keramik

Keramikken udgør langt den største del af fundmaterialet fra alle de undersøgte lokaliteter.

Fra St. Heddinge er der i de tre horisonter fundet 1010 stk. østersøkeramik, heraf 125 randskår. Keramikken fra disse horisonter kan, med undtagelse af tre stk. fra horisont 3, henføres til Århus Søndervolds godstype 1 (Andersen m.fl. 1971 p. 76ff). De tre afvigende stk. er af hårdtbrændt gråsort godt fra en kande med let udsvajet rand og med fingerindtryk langs bundkanten. Godset i østersøkeramikken varierer fra ret groft magret materiale til fint og velbrændt keramik i alle tre horisonter.

I de øvre lag over horisont 1-3 er indholdet meget blandet og varierende med indhold af østersøkeramik, blyglaserede kander, stentøj, sortgods og med indslag af kakler, fajancer og porcelæn, især i det øverste lag (se fig. 17).

Det er slående, at de lag, der er møntdaterede til

Fig. 17. Udvalg af stentøj og glaseret middelalderkeramik fra de øvre lag i St. Heddinge. (Foto: Køge Museum).

tiden før 1260 (horisont 3), ikke indeholder indslag af den glaserede keramik.

Fra de øvrige stevnske undersøgelser fremkom ialt 3315 stykker keramik, heraf 310 skår af østersøtype, samt nogle få ældre. Af disse østersøskår er 35 rand-skår. Den øvrige keramik er fragmenter af kuglepoter, middelalderkander og andet glaseret keramik, renaissancekeramik, sortgodskeramik, stentøj fra middelalder og nyere tid, porcelæn og fajance.

Østersøkeramikken er ud fra randformer forsøgt opdelt i 5 hovedtyper:

Type 1. Keramik med indadsvungne rande, hvor karside og rand ikke adskiller sig i vægtykkelse; overgangen kan være markeret med en kraftig fure. Randen har undertiden en indvendig læbe. Typen svarer stort set til Pedersborgmaterialet gruppe III (Liebgott 1977, p. 140) (se fig. 18, 19 og 20).

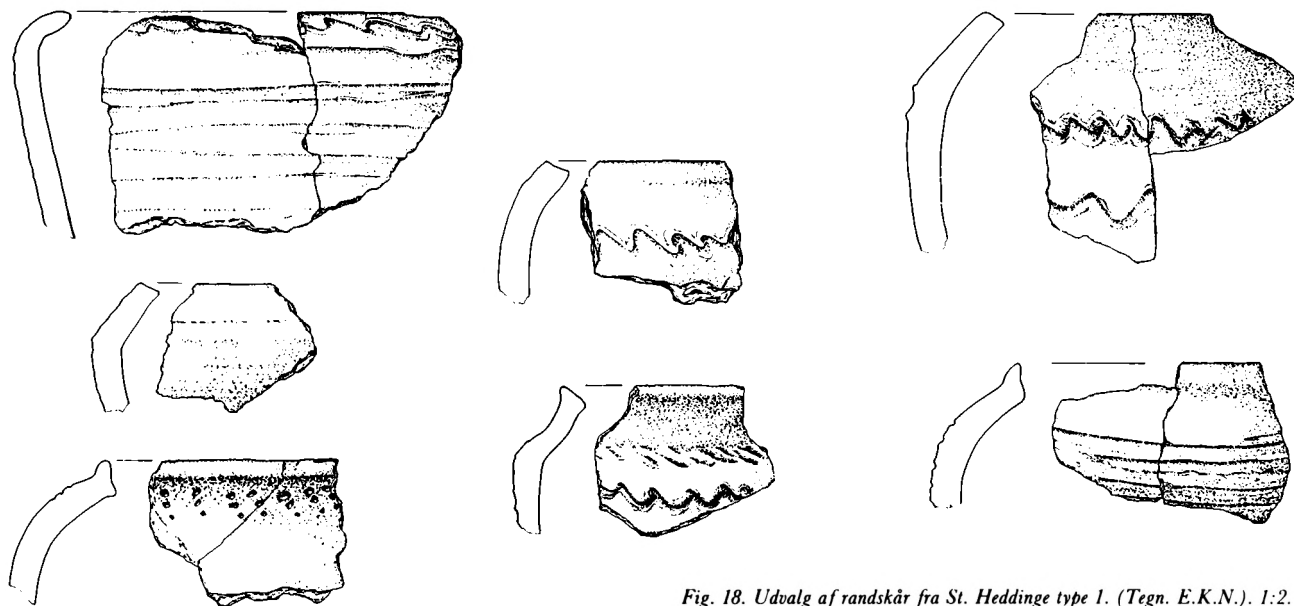

Fig. 18. Udvalg af randskår fra St. Heddinge type 1. (Tegn. E.K.N.). 1:2.

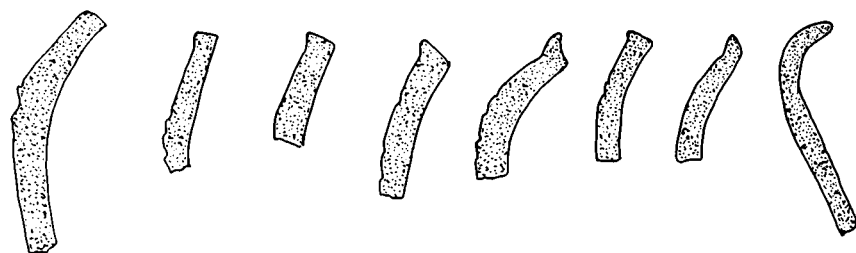

Fig. 19. Udvalg af randprofiler fra St. Heddinge type 1. (Tegn. S. Å. T.). 1:2.

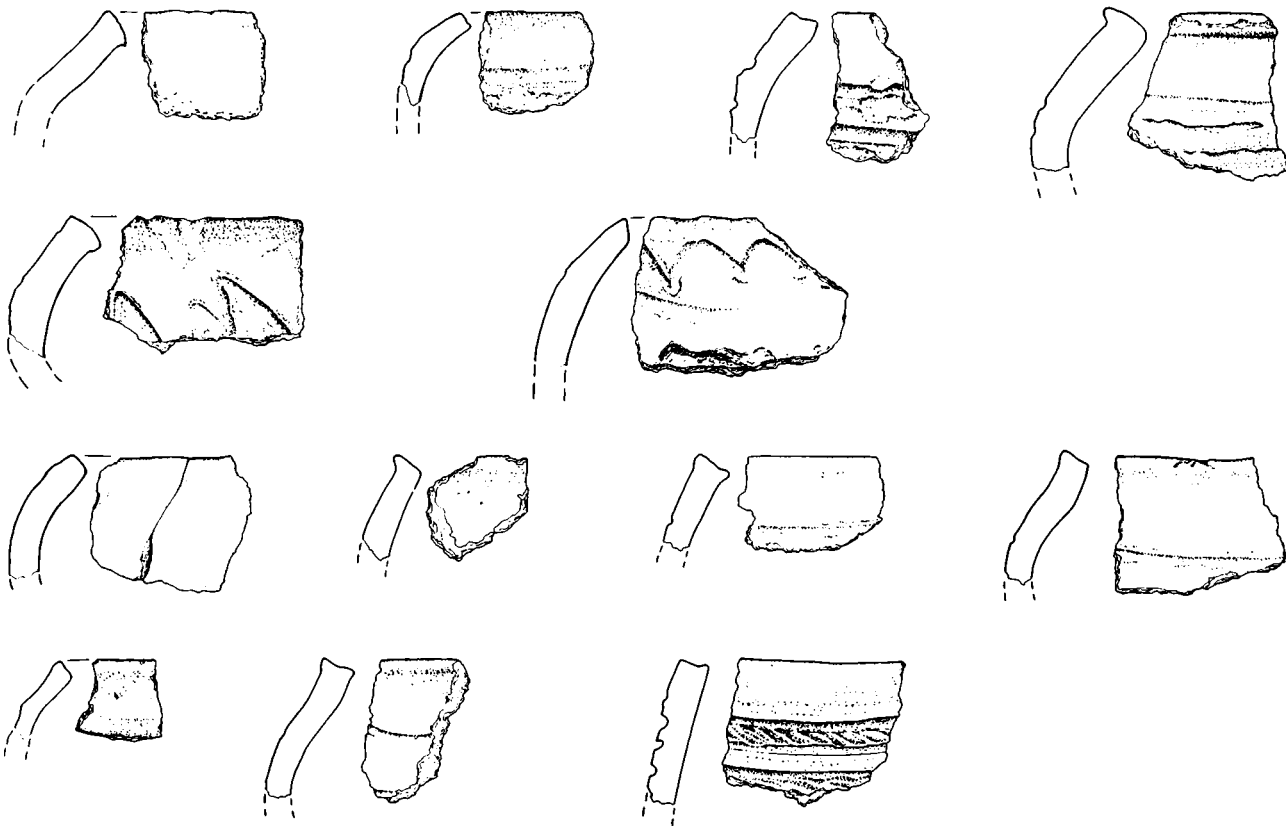

Fig. 20. Udvalg af randskår fra landsbyerne type 1. (Tegn. E. K. N.). 1:2.

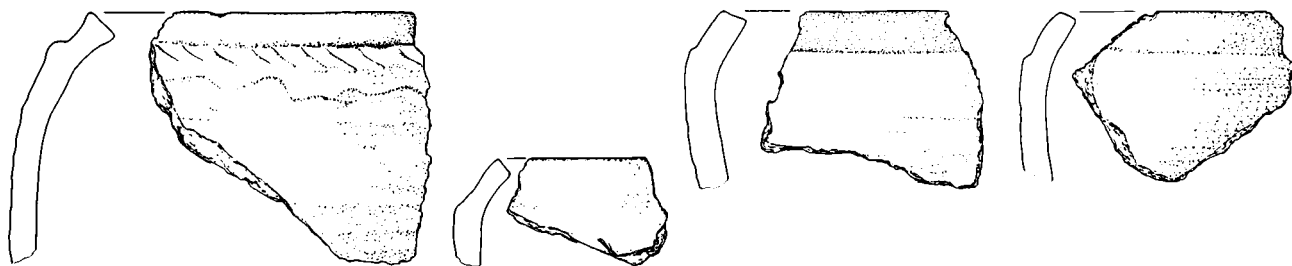

Fig. 21. Udvalg af randskår fra St. Heddinge type 2. (Tegn. E. K. N.). 1:2.

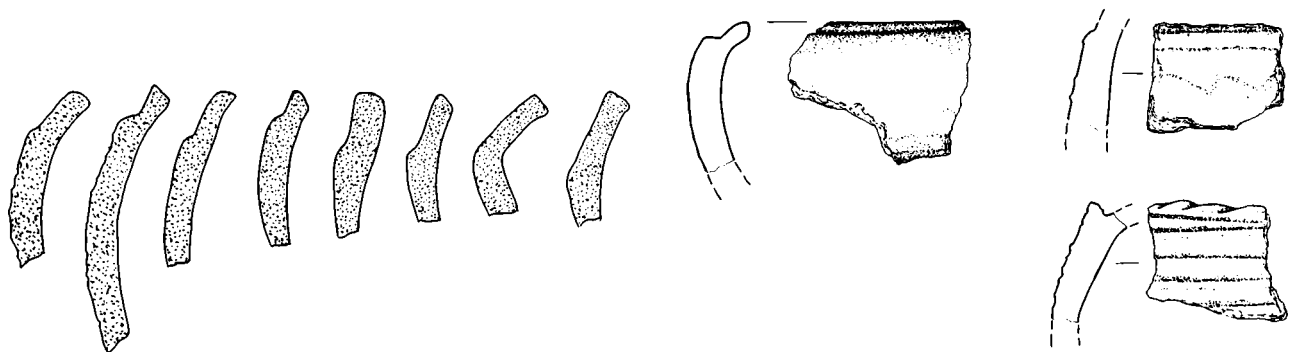

Fig. 22. Udvalg af randprofiler fra St. Heddinge type 2. (Tegn. S. Å. T.). 1:2.

Fig. 23. Udvalg af randskår fra landsbyerne type 2. (Tegn. E. K. N.). 1:2.

Fig. 24. Udvalg af randskår fra St. Heddinge type 3. (Tegn. E. K. N.). 1:2.

Fig. 25. Udvalg af randprofiler fra St. Heddinge type 3. (Tegn. S. Å. T.). 1:2.

Fig. 26. Alle randskår fra landsbyerne type 3. (Tegn. E. K. N.). 1:2.

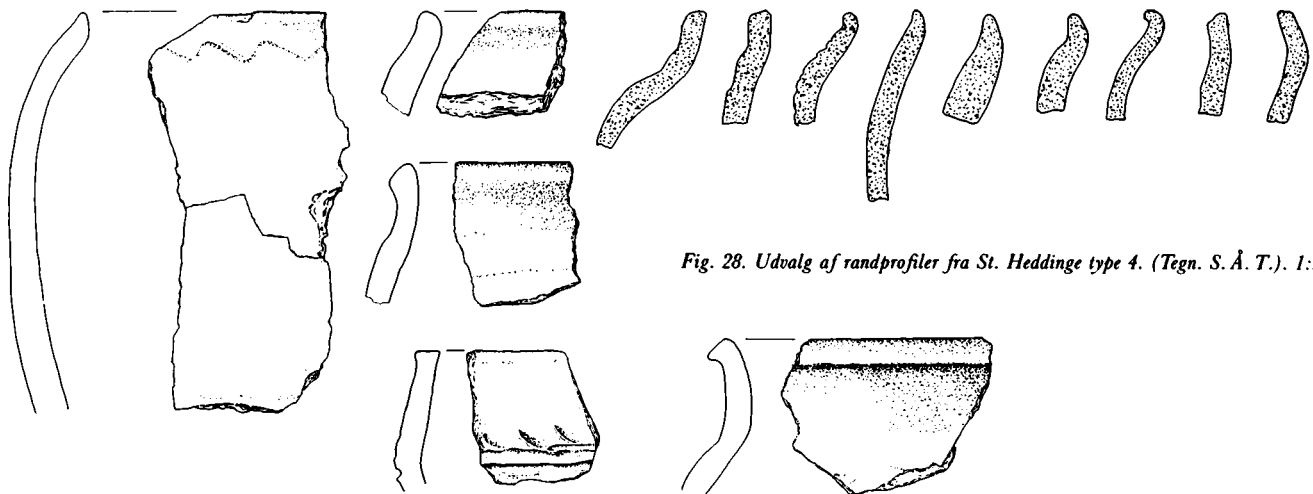

Fig. 27. Udvalg af randskår fra St. Heddinge type 4. (Tegn. E. K. N.). 1:2.

Fig. 28. Udvalg af randprofiler fra St. Heddinge type 4. (Tegn. S. Å. T.). 1:2.

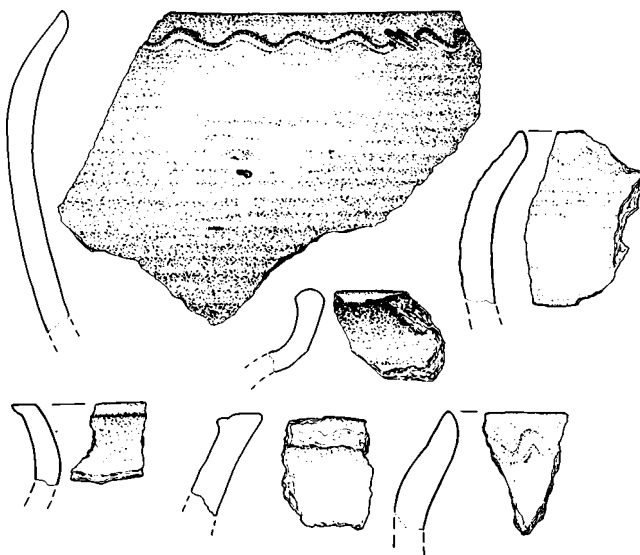

Fig. 29. Udvalg af randskår fra landsbyerne type 4. (Tegn. E. K. N.). 1:2.

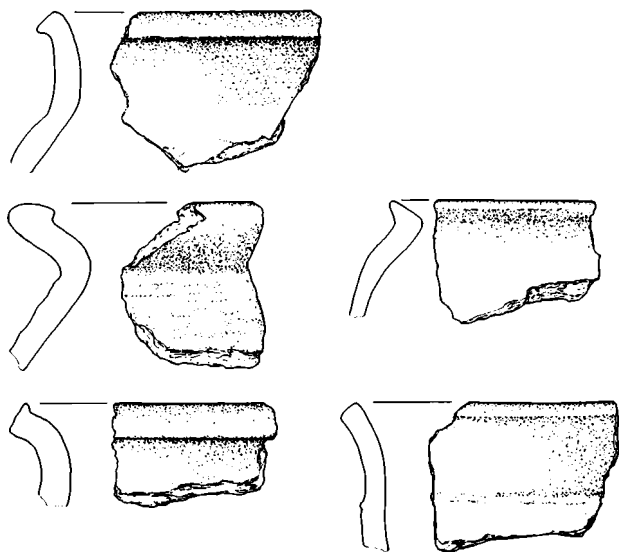

Fig. 30. Randskår fra St. Heddinge type 5. (Tegn. E. K. N.). 1:2.

Type 2. Omfatter indadsvungne rande med markant overgang i vægtykkelsen fra rand til karside. Randzonen er uornamenteret. Typen er parallel med Pedersborg gruppe I og II (Liebgott 1977, p. 134ff) (se fig. 21, 22 og 23).

Type 3. Indadsvungne rande med kraftig lågfals eller ydre og indre randlæbe. Type 3 er nærmest en undergruppe af de to foregående (se fig. 24, 25 og 26).

Fig. 31. Udvalg af randprofiler fra St. Heddinge type 5. (Tegn. S. Å. T.). 1:2.

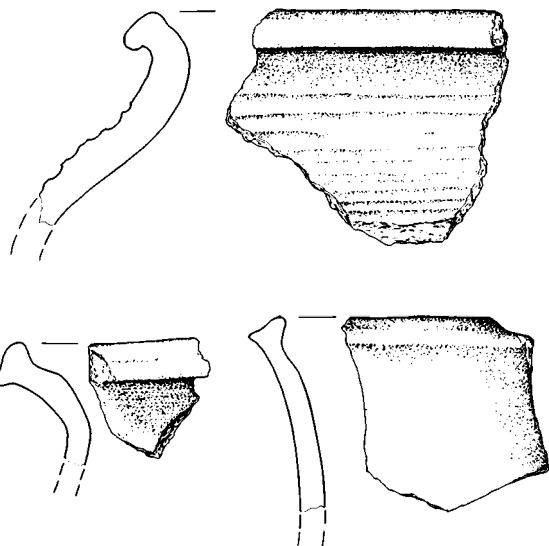

Fig. 32. Udvalg af randskår fra landsbyerne type 5. A-B: østersøkeramik, C: sortgråt middelaldertøj (Århus Sønder vold godstype 2). (Tegn. E. K. N.). 1:2.

Type 4. Karakteriseret ved lodret eller svagt udsvajet rand. På de mindre randskår kan det dog være vanskeligt at afgøre, om randen er lodret eller svagt udsvajet (se fig. 27, 28 og 29).

Type 5. Rande med kraftig udsvajet, eventuelt fortykket rand (se fig. 30, 31 og 32).

Fordelingen af de 5 randtyper er angivet på fig. 33. Heraf fremgår, at samtlige 5 typer er repræsenteret i

Antal randskår fra østersøkeramik fundet i St. Heddinge

	Type 1	Type 2	Type 3	Type 4	Type 5	Ialt
Horizont 1	25	3	5	5	1	39
Horizont 2	8	2	0	2	6	18
Horizont 3	18	8	3	7	8	44

Antal randskår fra østersøkeramik fundet i de stevnske landsbyer

	Type 1	Type 2	Type 3	Type 4	Type 5	Ialt
	13	7	2	11	3	38

Randskår af østersøkeramik fra grube i Arnøje (C-14 dateret til o. 1000), felt nr. 3

	Type 1	Type 2	Type 3	Type 4	Type 5	Ialt
	5	2	0	3	2	12

Fig. 33. Randskår af østersøtype fra stevnske undersøgelser.

alle klart daterede horisonter, såvel fra St. Heddinge som fra Arnøje.

Ornamentikken på østersøkeramikken er ret ensartet, hovedsagelig bestående af vandrette furer og bølgebånd under randzonen. Enkelte lerkar har korte skråstreger i overgangszonen mellem rand og side. Få lerkar har kamstik, evt. af vævekam, på siderne. Der er fundet enkelte lerkarbunde med dekoration, oftest dog så utydelige at en nærmere bestemmelse er vanskelig. Tre bundmærker er dog ganske klare, alle tre fra St. Heddinge, to er fra horizont 2 og et er fra horizont 1. Alle tre fremstiller et kors; det ene med korset indfattet i en firkloverformet streg (se fig. 34).

Keramikken fra landsbyerne stemmer overens i typer, ornamentik og gods med keramikken fra St. Heddinge. Ligeledes er den procentvise fordeling af rand-

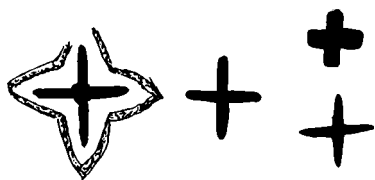

Fig. 34. Bundmærker på østersøkeramik fra St. Heddinge. (Tegn. S. Å. T.). 1:2.

typer næsten samstemmende. Analyser af materialet fra Pedersborg og Sdr. Jernløse viser en procentvis sammensætning af randtyperne, der i store træk svarer til den stevnske keramik (Liebgott 1977 og 1980) (se fig. 35).

	Randskår med indadbøjet mundingsrand	Randskår med udadbøjet mundingsrand	Skår med lodret mundingsrand
St. Heddinge	71,3%	14,9%	13,9%
Jernløsegård	67,7%	23,3%	9,0%
Pedersborg	77%	18%	5%

Fig. 35. Den procentuelle fordeling af østersøkeramikens randtyper på Stevns, Pedersborg og Sdr. Jernløse (Liebgott 1977, 1980).

Undersøgelsen synes at vise, at de samme randformer er gennemgående i alle perioder. Det er således ikke muligt at tillægge den typologiske opdeling nogen finkronologisk signifikans. Snarere kan de typologiske variationer måske skyldes funktionsbestemte forskelle.

Mønter

I St. Heddinge fremkom 21 mønter, hovedsagelig i horisont 3, og enkelte i lagene herover. Mønterne er endnu ukonserverede, men en meget foreløbig bestemmelse skal voves for en del af stykkerne, delvist på grundlag af røntgenbilleder:

- 1) Formentlig Valdemar I eller Knud VI, måske Valdemar I (1154-82), Roskilde (Hauberg 1906 nr. 15).
- 2) Formentlig Valdemar II, type med kongehoved en face.
- 3) Formentlig Valdemar II, Ribe (Hauberg 1906 nr. 42 b). Præget 1234-41.
- 4) Som 3.
- 5) Som 3.
- 6) Enten som 3 eller lignende type fra Kristoffer I (1252-59).
- 7) Formentlig Erik Klipping (1259-86), type med sværd (jvfr. Mansfeld-Bülner 1887 nr. 192).
- 8) Formentlig Erik Menved (1286-1319).
- 9) »Borgerkrigsmønt« fra omkring 1300 - 1330.

Relateres disse møntfund til fundniveau og horisont, fordeler de sig således:

Niv	Sydlig del	Felt 1	Felt 2	Felt 3	
203	0.1300(8)				Øvre lag
204			1234-41(3)		
213				0.1300(9)	
225			0.1200-30(2)		Horisont 3
227		1234-41(4)			
228		1234-41(5)			
232		1234-59(6)			
234		1150-1200(1)			
236		0.1260 (7)			

Billedet af et homogent og relativt hurtigt aflejret lag synes at tegne sig.

Under prøvegravningen i St. Heddinge fremkom 3 mønter – to ubestemmelige (muligvis 1200-tallet) og en Frederik III toskilling 1652 (Hede 132 a, Møntsamlingens fundprotokol nr. 3590).

Fra landsbyerne fremkom, formentlig karakteristisk nok, kun to mønter, tørre fra 1902 og 1925.

5. Datering

De bebyggelseshistoriske konklusioner, der var det egentlige mål med de stevnske undersøgelser, er helt afhængig af muligheden for eksakt og nøjagtig datering af fundmaterialet.

Det daterende fundmateriale udgøres især af keramik, men også genstande som f.eks. kamme og væbevægte kan anvendes. Mønter kan, afhængig af fundomstændigheder, tages til indtægt for en absolut datering af stor nøjagtighed. Hvis det derfor kunne lykkes at relatere en typologisk inddeling af keramikmaterialet til en absolut datering gennem møntfund, ville vi have skabt et rimeligt kronologisk fundament for østersøkeramikens lokale dateringsværdi. Østersøkeramikken har imidlertid en kronologisk spændvidde, der går længere tilbage i tid end hyppige fund af mønter. En antydning af denne nedre grænse vil derfor kunne tilvejebringes gennem C-14 dateringer af knoglemateriale, som er fundet i sikker kontekst med keramik.

I *St. Heddinge* var mulighederne til stede for:

- at udgrave østersøkeramik i tre klart adskilte stratigrafiske lag,
- at datere det yngste af disse lag gennem mønter,
- at gennemføre C-14 dateringer på knoglemateriale fra alle tre horisonter.

Den typologiske opdeling af østersøkeramikken

rummer ikke i sig selv klare kronologiske udsagn (jf. fig. 33). Materialet er ikke stort, og resultaterne må således tages med et vist forbehold, men meget tyder på en kontinuerlig formtradition fra horisont 1 til 3 i St. Heddinge. Ud fra det begrænsede materiale er det vanskeligt at udlede eventuelle variationer i ornamenterik eller godstyper, men heller ikke her ser det ud til, at variationer er kronologisk betingede.

Det yngste lag (horisont 3) er dateret gennem mønter, hvis fine stratigrafiske aflejring giver sikkerhed for den dateringsmæssige værdi. Mønterne strækker sig fra o. 1200 til 1260. Denne datering underbygges desuden gennem fund af kamme, spænder m.v., som ikke findes i de to nederste horisonter. En C-14 datering af knogler fra samme lag gav som resultat 1000 e. Kr. Kal. (4). Dette resultat stemmer ikke overens med de sikre dateringer, som genstandsmaterialet i øvrigt giver. Prøven er taget i det noget forstyrrede, senest udgravede felt, og må formodentlig være iblandet ældre materiale.

C-14 datering af det mellemste lag (horisont 2) gav 1200 e. Kr. Kal. (5). Ud fra lagets øvrige indhold må denne datering betragtes som realistisk. Et interessant aspekt ved dette lag er et meget stort indslag af kridt og aske. Det kan ikke udelukkes, at forekomsten af dette kraftige kridtlag kan sættes i forbindelse med opførelsen af den nærliggende (kridtstens)kirke.

Det ældste lag i St. Heddinge (horisont 1) er C-14 dateret til 1010 e. Kr. Kal. (6). Dette må foreløbig stå som dateringen af det ældste St. Heddinge.

Østersøkeramikken fra St. Heddinge placeres tidsmæssigt mellem 1000 og ind i 1200-tallet, en datering, der næppe kan undre. En egentlig typologisk-kronologisk opdeling af materialet har derimod ikke kunnet gennemføres.

Ved hjælp af keramik, mønter og C-14 prøver har

det således været muligt at angive de kronologiske rammer for det ældste St. Heddinge. Landsbyernes dateringsgrundlag er derimod næsten udelukkende keramikmaterialet. Enkelte lokaliteter blev suppleret med C-14 dateringer, mens ingen kunne dateres gennem møntfund.

Østersøkeramikken fra landsbyerne er søgt indplaceret i det typologiske skema, som blev opstillet på materialet fra St. Heddinge. Dateringerne for genstandsmaterialet og C-14-analyserne viser, at østersøkeramikken i landsbyerne dækker over samme tidsrum som i St. Heddinge. Den tidlige datering underbygges gennem C-14 datering af en større, meget keramikholdig grube eller brønd til 990 e. Kr. Kal. og 1005 e. Kr. Kal. (7). Keramikens spændvidde understreges gennem et fund fra Raaby, der ved hjælp af en jernspore tidligst kan placeres i slutningen af 1100-årene.

Gennem keramikken er det således ikke muligt at datere de ældste bebyggelser på Stevns inden for en snævrere ramme end 200/250 år. Endnu en C-14 datering passer i dette billede: 1290 e. Kr. Kal. og 1220 e. Kr. Kal. (8). Ældst, og kronologisk isoleret fra det øvrige materiale, står den kegleformede brønd fra Gjorslev, der indeholdt grov, ubestemmelig »Oldtidskeramik« (fig. 36). En C-14 datering af knoglematerialet er her 760 e. Kr. Kal. og 735 e. Kr. Kal. (9), altså

Fig. 36. Oldtidskeramik fra Gjorslev. (Tegn. E. K. N.). 1:2.

yngre jernalder – i øvrigt en periode med meget svage arkæologiske spor.

Grundlaget for en fiksering af den stevnske bebyggelse ved datering af østersøkeramikken inden for et kort åremål har således ikke vist sig at være til stede. To lokaliteter er C-14 dateret til 1000-tallet, nemlig St. Heddinge og Arnøje. De øvrige kan kun siges at være grundlagt samtidig eller i løbet af de efterfølgende århundreder. For bebyggelsesproblematikken har kombinationen af daterende elementer imidlertid haft til følge, at visse konklusioner synes klare:

- at keramikmaterialet fra landsbyerne og St. Heddinges tre stratigrafiske lag ikke typologisk afviger fra hinanden.
- at den ældste C-14 datering fra landsbyerne stemmer overens med den ældste fra St. Heddinge,
- at keramikmaterialet fra St. Heddinge gennem alle horisonter er rigere og mere nuanceret end landsbyernes,
- at St. Heddinges rige materiale fra yngste østersøhorisont rummer mange mønter; landsbyernes fundmateriale mangler derimod helt dette indslag.

6. Diskussion

Det undersøgte område repræsenterer fra gammel tid en geografisk enhed – herredet Stevns. Købstaden på Stevns, St. Heddinge, er første gang skriftligt nævnt i kong Valdemars Jordebog (købstadsliste og kongelevsliste) fra 1200-tallets første halvdel (Aakjær 1926-43 p. 27 og p. 83). De arkæologiske undersøgelser viser imidlertid klart, at ældre rødder findes.

Det vanskelige punkt består i en vurdering af, om disse første lag repræsenterer landsby eller bebyggelse med købstadsfunktion. Det må dog understreges, at fundene ved deres mængde adskiller sig fra landsbyernes fundmateriale. Det synes at være en rimelig anta-

gelse, at St. Heddinge i løbet af 1100-tallet, måske tidligere, har haft funktioner ud over landsbyens.

Kongens position i St. Heddinge er klart understreget ved den pragtfulde oktagonkirke fra o.1200, der tager sit forbillede i karolingiske borgkirker (Jensen 1933 p. 53). Indtil 1466 havde kongen patronatsret til kirken. De kongelige magtbeføjelser udøvedes gennem fogeden i kongsgården – beliggende tæt på kirken og kendt fra senmiddelalderlige kilder (10). Det er sandsynligt at etableringen af et kongeligt center har været bestemmende for byens opståen. Kommercielle transaktioner er, som de fundne mønter viser, hurtigt tilkommet, og bebyggelsen må tidligt have haft funktion af torvekøbing for Stevns (Poulsen 1982).

Det daterende skårmateriale viser et tidsmæssigt sammenfald mellem landbebyggelse og købstad. 1000-1100-tallet synes for såvel købstad som landsby at være tidspunktet for den nuværende bebyggelses fiksering. For landsbyerne kan vi ud fra de undersøgte felter danne os et skøn over, hvordan den tidlige bebyggelse har været placeret i forhold til de nuværende bebyggelser. Landsbyerne Holtug, Magleby og Varpelev har formentlig den tidlige middelalders bebyggelse liggende direkte under deres nuværende landsbyareal, mens Sigerslev, Raaby, Hellested, Arnøje og Ll. Heddinge kun har begrænset arealmæssig sammenfald. Her skal den tidlige bebyggelse formentlig findes på markerne umiddelbart op til landsbyarealet inden for det område, hvor østersøkeramikken i hvert enkelt tilfælde placerer sig.

Til belysning af kontinuitetsbrud og landsbyomlægninger på Stevns er det væsentligt at fremhæve, at geografen Frits Hastrup har påvist eksistensen af en »reguleret« landsbytype, bl.a. på Stevns (Hastrup 1964). Den karakteriseres som regelmæssig, regulær, med en lige bygade, der deler sig i begge ender og er

flankeret af to gårdrækker. I det stevnske område findes den repræsenteret for 10 landsbyer; blandt de arkæologiske undersøgte er det Sigerslev, Holtug, Magleby, Varpelev, Ll. Heddinge og Hellested. Undersøgelser på Falster synes at antyde, at reguleringerne her har fundet sted omkring 1300, samt at disse reguleringer medførte en flytning af landsbyerne (Gissel 1977).

Dateringen af den stevnske regulering belyses sandsynligvis af den mægtige Raneslægts godsområder, der i 1200-tallet synes at have så stort sammenfald med de regulerede landsbyer, at en sammenhæng kan antages at eksistere. Den stevnske landsbyregulering kan således være gennemført af en dynamisk nordstevnsk slægt i tidlig middelalder. Denne regulering ville i så fald forklare, at den tidlige middelalders landsbyer i visse tilfælde kun har begrænset sammenfald med den nuværende bebyggelse.

Fælles for hele den stevnske bebyggelse, landsby som købstad, reguleret landsby såvel som ikke reguleret, er imidlertid en vis grad af kontinuitet tilbage til den tidlige middelalder. Dette er ikke noget specifikt stevnsk, men ganske øjensynligt gældende for store dele af Danmark.

TAB. 1: Sigerslev

	O	A	B	C	D	E	F	G1	G2	H	J	TOTAL	M ²
660×1										13	1	14	7,5
660×2			8			1	1			16	7	33	7,5
660×3										2	1	3	5,0
660×4						1		1		4	5	11	2,0
660×5					1	11	1	1		32	3	49	9,0
660×6		1	7		3	18			1	31	9	70	7,5
660×7			4		7	23	3			40	5	82	8,0
660×8											19	19	2,0
Total		1	19		11	54	5	2	1	157	31	282	48,5

TAB. 2: Holtug

	O	A	B	C	D	E	F	G1	G2	H	J	TOTAL	M ²
661×1		69			2	5			1	8	9	94	6,0
661×2		1	4	7	4	1				33		50	3,1
661×3		1		1	3				3	90	31	129	3,8
661×4		4		3	14					17	4	42	5,0
661×5		7	19	6	10					5	21	68	9,8
661×6		2	2	3	7					7	2	23	5,0
661×7		1			7					13	11	32	3,8
661×8		7	3	2	5			2	1	34	7	61	3,1
Total:		92	26	24	55	1	2	5		207	85	497	39,6

TAB. 3: Raaby

	O	A	B	C	D	E	F	G1	G2	H	J	TOTAL	m ²
662×1		27				4				10	27	68	3,6
662×2			1		1	2		1		17	13	35	5,0
662×3						2			1	25	3	31	3,8
662×4				1		5				14	15	35	3,1
662×5						1			1	23	14	39	3,8
Total		28	1	1	14			1	2	89	72	208	19,3

TAB. 4: Magleby

	O	A	B	C	D	E	F	G1	G2	H	J	TOTAL	m ²
663×1										54	64	118	3,8
663×2			6	3		7	13			8	1	38	4,4
663×3				2		2	4			33	19	60	6,3
663×4				1			9	13	1	10	2	36	3,8
663×5											2	2	3,8
663×6			2		1	10				13		26	5,0
663×7					3	7	13		2	18	21	64	3,8
663×8			2		3	2				4	3	14	3,1
663×9			2				1			6	1	10	3,8
Total		6	12		16	45	27		3	146	113	368	37,8

TAB. 5: Gjorslev

	O	A	B	C	D	E	F	G1	G2	H	J	TOTAL	m ²
664×1	13		2		1	7	1	2	3	64	32	125	12,3
664×2						3	2		5	100	61	171	4,4
664×3						3			3	117	29	152	3,8
664×4										24	3	27	3,8
664×5												0	3,8
Total	13		2		1	13	3	2	11	305	129	479	28,1

TAB. 6: Varpelev

	O	A	B	C	D	E	F	G1	G2	H	J	TOTAL	m ²
665×1		1	5			6	3	7			4	26	5,4
665×2							2			12	11	25	3,8
665×3			1			1	1			8		11	3,8
665×4												0	3,1
665×5			9	8			1		3	11	9	41	3,8
665×6						2						2	3,1
665×7							5	2		9	5	23	3,8
665×8				(1)						2		2	4,2
665×9				1		1	3			7	2	14	3,8
665×10				1			2			1		4	3,8
665×11				11	1	3	31			6	4	56	14,8
665×12							1			20	5	26	5,0
Total		11	28	1	13	49	9		3	76	40	230	58,4

TAB. 7: Hellested

	O	A	B	C	D	E	F	G1	G2	H	J	TOTAL	m ²
666×1	2					3	1			19	3	28	3,8
666×2			20		5					7	1	33	5,0
666×3						1				5	4	10	5,0
666×4										5		5	4,4
666×5										1	1	2	3,8
666×6	1		6		24		1	2		64	94	192	5,0
666×7					2					38	25	65	3,8
666×8										4		4	3,8
666×9						1				9		10	3,8
666×10						1				10		11	5,0
666×11						5	1			12	2	20	5,0
666×12										3	2	5	5,0
Total	3	20	6	5	37	2	1	2	177	132	385	53,4	

TAB. 9: LI. Heddinge

	O	A	B	C	D	E	F	G1	G2	H	J	TOTAL	m ²
668×1										10		10	3,8
668×2								1		52	105	158	3,8
668×3						2				7	12	21	3,8
668×4			1			14				29	10	54	3,1
668×5				4	2	29				24		59	3,8
668×6			2			1				4		7	3,8
668×7			1		2	2			2	30	18	55	3,8
668×8			6			5	2			4	12	29	3,8
668×9						1						1	3,8
668×10			1	8		9				8	1	27	3,8
668×11						1				1		2	3,8
668×12												0	3,8
Total			11	12	4	64	2	1	2	169	158	423	48,7

TAB. 8: Arneje

	O	A	B	C	D	E	F	G1	G2	H	J	TOTAL	m ²
667×1					4	45	2	2		31	4	88	3,8
667×2						5				8		13	5,0
667×3		98	2							1	1	102	5,0
667×4			1							4		5	3,8
667×5				2						1		3	3,1
667×6			2	2	7					35	22	68	3,8
667×7						1				42	48	91	3,8
667×8				1	9			1		44	11	66	3,1
667×9										2	6	8	3,8
Total		98	5	9	67	2	2	1	168	92	444	35,2	

Noter

Landsbyundersøgelserne blev gennemført i juni-august 1979. De blev finansieret af Stevns kommune og Storstrøms amt som et beskæftigelsesarbejde for 5 unge arbejdsledige. Ikke-budgeterede ekstraudgifter blev dækket af Køge Museum og Stevns Museum. Undersøgelsen blev gennemført af Lotte Hedeager og Bjørn Poulsen, i længere perioder bistået af Ole V. Nielsen, Sigerslev, og Palle Rosenberg, Vemmetofte, samt Henning Poulsen, Stevns Museum og Aksel Kodal, Ll. Heddinge.

Undersøgelserne i St. Heddinge blev gennemført i korte perioder i januar og februar 1980 som en par. 49-undersøgelse, betalt af Køge Museum og Fredningsstyrelsens Fortidsmindeforvaltning. Disse undersøgelser blev gennemført af Bjørn Poulsen og Svend Åge Tornbjerg, periodisk assisteret af Svend og Martin Bertelsen samt Henning Poulsen.

I juni måned 1980 blev den sidste del af undersøgelsen i St. Heddinge gennemført og finansieret af Køge Museum og amtsmuseumsrådet for Storstrøms amt. Denne undersøgelse blev gennemført af Lotte Hedeager, Bjørn Poulsen og Svend Åge Tornbjerg.

Bearbejdning og publikation af landsbyundersøgelserne er finansieret af Statens humanistiske Forskningsråd. Bearbejdning af St. Heddinge er finansieret gennem Køge Museum.

C-14 dateringerne er udført af Henrik Tauber, C-14 laboratoriet, Nationalmuseet. Knoglebestemmelserne er udført af Tove Hatting, Zoologisk Museum.

Tegninger er udført af fgl.: Eva Koch Nielsen (EKN), Bjarne Nielsen (BN), Bjørn Poulsen (BP), Svend Åge Tornbjerg (SÅT), Jens Åge Sloth (JÅS).

1. Eks. Vorbasse (Hvass 1979-1980) Nr. Snede (Hansen 1980).
2. Om stednavne i Præstø amt, se Weise (1975).
3. Om østersøkeramik se for eksempel: Andersen, H. H. m.fl. 1971; Liebgott 1977, og samme 1980, Wahlöö 1976, Selling 1955.
4. 960 e. Kr. $\pm$ 50 C-14. K-3486.
5. 1130 e. Kr. $\pm$ 50 C-14. K-3487.
6. 1010 e. Kr. $\pm$ C-14. K-3488.
7. 950 e. Kr. $\pm$ 70 C-14. K-3383. 970 e. Kr. $\pm$ 70 C-14. K-3385.
8. 1230 e. Kr. $\pm$ 70 C-14. K-3380. 1150 e. Kr. $\pm$ 70 C-14. K-3381.
9. 750 e. Kr. $\pm$ 70 C-14. K-3379. 720 e. Kr. $\pm$ 70 C-14. K-3377.
10. Erslev (ed.) 1894-1939; Repertorium nr. 2006 (2/1 1466); nr. 2165 (21/10 1466) om kirken samt nr. 11527 (22/4 1510); nr. 11890 (21-28/1511) om kongsgården.

Litteratur

- Aakjær, S.: *Kong Valdemars Jordebog. I-III*. København 1926-43.
- Andersen, H. H., P. J. Crabb, H. J. Madsen: *Århus Søndervold, en by-arkæologisk undersøgelse*. København 1971.
- Clausen, H. V.: *Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*. 1916.
- Erslev, E. (ed.): *Repertorium diplomaticum Danici medaevalis*. København 1894-1939.
- Gissel, S.: *Tradition og traditionsbrud i danske middelalderlandsbyer. Skrifter fra Historisk Institut, 22. Odense Universitet*. 1977.
- Grøngaard-Jeppesen, T.: *Middelalderlandsbyens opståen*. Fynske Studier XI. Odense 1981.
- Hansen, T.: *En ældre germanertidslandsby i Nr. Snede. Antikvariske Studier 4*. København 1980.
- Hastrup, F.: *Danske landsbytyper. En geografisk analyse*. Århus 1964.
- Hauberg, P.: *Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146-1241*. København 1906.
- Hede, H.: *Danmarks og Norges mønter 1541-1814-1970*. 2. udg. København 1971.
- Hedeager, L.: *Besiedlung, sociale Struktur und politische Organisation in der älteren und jüngeren römischen Kaiserzeit Ostdeutschlands. Prähistorische Zeitschrift 55:1*. 1980.
- samme: *Settlement Continuity in the Villages of Stevns – An Archaeological Investigation. Journal of Danish Archaeology vol. 1*. 1982.
- Hvass, S.: *Die Völkerwanderungszeitliche Siedlung Vorbasse, Miteltjütland. Acta Archaeologica 49*. 1978.
- samme: *Vorbasse. The Viking Age Settlement at Vorbasse, Central Jutland. Acta Archaeologica 50*. 1979.
- Jensen, C. A. & V. Hermansen: *Danmarks Kirker. Præstø amt*. København 1933.
- Kousgård Sørensen, J.: *Stednavne og bebyggelsen, ældre?, samt tidig?, yngre? Fortid og Nutid Bd. XXIX:1*. 1981.
- Liebgott, N.-K.: *Keramikfundene fra voldstedet Pedersborg ved Sorø. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*. 1977.
- samme: *Jernløsegård. En middelalderlig gårdtomt i Sønder Jernløse, Holbæk amt. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*. 1980.
- Mandahl, A.: *En puzzelbit i Oxies historia. Kring Malmøhus. En årsbok utgiven av Malmö museum. Årgang 4*. 1973-74.
- Mansfeld-Bülner, H. V.: *Afbildninger af samtlige hidtil kjendte Mønter fra Tidsrummet 1241-1377. København 1887. 2. udgave 1964*.
- Nielsen, H.: *Det tilfældige fundstofs anvendelse i bebyggelsesarkæologien med Østsjælland som eksempel. Bebyggelseshistorisk me-*

- tode og teknik. *Skrifter fra historisk institut, Odense universitet nr. 23*. 1978.
- Olsen, G.: *Hovedgård og bondegård. Studier i stordriftens udvikling i Danmark i tiden 1525 – 1774*. København 1957.
- Projekt middelalderbyen. Ti Byer*. Diskussionsoplæg til mødet på Skarrildhus, maj 1980.
- Poulsen, B: Middelalderens landsby på Stevns, *Landsbyer på Stevns 2*. København 1982.
- Selling, D.: *Wikingerzeitliche und frühmittelalterliche Keramik in Schweden*. Stockholm 1955.
- Stiesdahl, H.: To middelalderlige huse på Stevns. *Arkitekturstudier tilegnet H. H. Engquist*. København 1979.
- Wahlöö, C. (ed.): Keramik 1000-1600 i svenska fynd. *Archaeologica Lundensia VI*, Lund. 1976.
- Weise, L.: *Stednavne i Præstø Amt. Danmarks stednavne 16*. København 1975.